D. D.

POTUS THEAE,

Quem

Diſſertatione Medica,

Venia Nobiliſſ. Fac. Med. in Reg. Acad. Upſ.

Præſide

Viro Nobiliſſimo & Generoſiſſimo

DNO DOCT. CAROLO

Von LINNE,

EQUITE AURATO DE STELLA POLARI,
S:AE R:AE M:TIS ARCHIATRO, MED. *et* BOTAN.
PROFESSRE REG. *et* ORD. ACAD. SCIENT. PARIS.
UPS. STOCKH. PETROP. BEROLIN. IMPER. NAT.
CURIOS. BERNENS. LOND ANGL. MONSPEL.
TOLOS. FLORENT. *et* EDINB. MEMBRO,

In Audit. Carol. Maj. d. 7. Decembr. 1765.

Publico Submittit Examini

h. a. m. ſ.

Petrus C. Tillæus,

Veſtmannus.

Upſaliæ.

à

MONSIEUR

FREDERIC ADELHJELM

CAPITAINE D'INFANTERIE *et* CHEVALIER *de* L'ORDRE MILITAIRE

Monſieur!

Regardès d'un oeil gracieux, je *Vous* ſupplie, la libertè que je prens de *Vous* dedier ce petit eſſais Academique. Un juſte devoir me commande d'un cotè de *Vous* marquer ma parfaite reconnoiſſance à toutes les bontès & les bjenfaits, dont *Vous* m'avès comblè depuis l'age de ma plus tendre enfance, de l'autre cotè mes moyens ſont trop foibles, pour tacher de les reconnoitre. Ainſi, *Monſieur*, je me contenterai, de *Vous* rendre aujourdhui publiquement l'hommage que je *Vous* dois en *Vous* aſſurant des ſentimens de cette meme reconnoiſſance, & du reſpect infini que je conſerve à tous *Vos* bjenfaits. D'ailleurs je ne ceſſerai pendant le cours de ma vie, d'invoquer le Tout-Puiſſant, qu'il veuille *Vous* favoriſer de toute ſorte de bonheur & de proſperitès. J'ai l'honneur d'etre avec reſpect,

Monſieur,

Votre tres-humble & tres obeiſſant ſerviteur
PIERRE C. TILLÆUS.

PROSTEN,

Högårevördige och Höglärde

HERR MAG. GEORG P. TILLÆUS,

Samt

PROSTINNAN,

Högädla FRU

SARA CORNELIA von MUYDEN,

MINE HULDASTE FÖRÄLDRAR.

Hos mine Käraſte Föräldrar nedlägger jag med ſkyldigaſte vördnad förſtlingen af mina, ſå väl Academiſka, ſom i ſynnerhet Mediciniſka gjöromål. Utbeder mig derjemte förmonen att vid detta tillfälle, få afläinna ett, faſt nog ringa, vedermäle af den åikänſla och hjerteliga tackſamhet, jag för alla af mine Käraſte Föräldrar åtnjutna välgerningar, ſtädſe hyſer. Uptagen, Käraſte Föräldrar, deſſa bladen äfven ſå gunſtigt ſom mitt upſåt med deras uppoffrande varit uprichtigt. Vinnes min önſkan, blifva både mine Käraſte Föräldrar ſjelfve öfvertygade om huru liten min förmåga är, då det kommer an på undfängna välgerningars erkännande, och jag får åter ett något tilfälle att anropa den Högſte om ſitt nådiga beſkydd och välſignelſe öfver mine Käraſte Föräldrar i longliga tider, ſamt ſå länge jag lefver, med vördnad framhärda

MINE HULDASTE FÖRÄLDRARS

lydigſte ſon

PEHR C. TILLÆUS.

I. N. J.

Cum aes Diætæ partes, quæ de potibus agunt Coffeæ & Chocolatæ, *a commilitonibus quam nuperrime editas, publico vidi non caruiſſe adplauſu, hiſtoriolam etjam potus, apud noſtrates vulgatiſſimi, THEÆ, loquor, INFUSI, nec antea ab his deſcripti, mecum ſtatui fore tradendam. Plura de potu Coffeæ & Theæ, quam de ullo alio argumento, diverſis lingvis exſtitiſſe ſcripta, licet probe noverim, ſed cum ſcientia haec, quemadmodum omnes ejus partes, omni, qua fieri poſſit, perſpicuitate, adumbrentur, argumenti expoſtulet vis, eapropter pauca de potu* Theæ *agere in animum induxi, & in hiſce de benevolentia pariter ac favore Lectoris, in opuſculo hoc excipiendo, me certiorem facere, non eſt, quod dubitem. In hocce conſtitutus negotio, tria potiſſimum mihi veniunt obſervanda:*

Hiſtoria, *videlicet* Theæ naturalis *ejusque*
Uſus, *in foro tam* Medico *quam*
communi.

I. NOMEN.

In diſquirendo unde *Theæ* nomen deſumtum ſit, multus non ero, utrum a *Tſjaa* Japonenſium, an *Theh* Chinenſium, quod veriſimillimum videtur, potus noſter ſuum nomen derivat barbarum; vel quod Botanici denominationem hanc latinam, a θεᾶ Græcorum aſſumſerint, eam ob rem, quod fruticem hunc Majores in divino habuerint cultu, aliis relinquo inquirendum.

GENUS a D:no *Præſide* omnium primum rite diſtinctum eſt, & in *Generibus plantarum*, edit. 6. N:o 668 propoſitum, THEA.

CAL. *Perianthium* ſexpartitum, minimum, planum: *foliolis* rotundis, obtuſis, perſiſtentibus.

COR. *Petala* ſex, ſubrotunda, concava, æqualia, magna.

STAM. *Filamenta* numeroſa (ducenta circiter), filiformia, corolla breviora. *Antheræ* ſimplices.

PIST. *Germen* globoſo-trigonum. *Stylus* ſubulatus, longitudine ſtaminum. *Stigma* triplex.

GER. *Capſula* ex tribus globis coalita, trilocularis, apice tritariam dehiſcens.

SEM. ſolitaria, globoſa, introrſum angulata.

Eſt itaque frutex hic e Claſſe Polyandriæ, ordine Monogyniæ; ſuo a reliquis diſtinctus Charactere Generico *Capſula tricocca.*

SPECIES. Non niſi unicam Theæ dari ſpeciem communiter creditum fuit, unde omnia ad potum conficiendum deſumerentur folia; in Speciebus vero plantarum D:ni Præſidis, duæ ſunt receptæ ſpecies, *Theam* puta *Bobeam* & *viridem*, ſibi invicem adeo ſimiles, ut pro varietatibus tantum crederentur, eò quod Th. *Bobea* ovalia, Th *viridis* autem oblongiora haberet folia, niſi major in flore conſpecta fuerit differentia, petalis in Th. *Bobea* ſex, in Th. *viridi* novem.

II. DECRIPTIO.

CAUDEX eſt frutex humanæ altitudinis, ab imo ad ſummum ramoſus: ramis alternis, vagis, rigidiuſculis, cineraſcentibus; ſummis vero non nihil rufeſcentibus, teretibus.

FOLIA alterna, petiolata, obovata aut ovalia, conſiſtentia, perennia, lævia, obtuſa, ſerrata, baſi vero integerrima, ſubtus venoſa, tamen glabra, utrinque viridia.

PETIOLI breviſſimi, ſemicylindrici, ſubtus gibbi, ſupra plano-canaliculati.

STIPULÆ nullæ.

GEMMÆ accuminatæ, incurvatæ, rufeſcentes: ſquamula exteriore decidua, reliquis in folia expandendis.

PEDUNCULI axillares foliorum, ſolitarii, rarius gemini, nudi, uniflori, albi.

FRUCTUS cernui, ex globoſo-tricocci.

SEMINA magnitudine nuclei Coryli, ſed rotundata.

Cetera ut in Charactere Generico.

SY-

II. SYNONYMA.

SYNONYMA plurima, tam ab iis, qui fruticem videre, quam ab illis quibus viſus non fuit, data, enumerare ſupervacaneum duco, illis tantummodo contentus, quæ in Spec. plantar. ut meliora, recenſentur

THEA. Hort. Cliff. 204. Syſt. Nat. 593. Mat. Med. 264.

Thèe. Kæmph. jap. 605. t. 606

Thèe frutex. Barth. act. 4. p. 1. t. 1. Bont. jav. 87. t. 88 Barr. rar. 128. t 904.

Thèe ſinenſium. Breyn. cent. 111. t. 112. ic. 17. t. 1. Bocc. muſ. 114. t. 94.

Chaa. Bauh. pin. 147.

Evonymo affinis arbor orientalis nucifera, flore roſeo. Pluk. Alm. 139. t. 88. f 6.

FIGURAS inter, prima eſt *Bartholini*, fruticem hunc, utpote a ſpecimine ſicco delineata, non multum illuſtrans.

Bontii altera, in ipſa licet India facta, ubi frutex conſpici potuerit, priori tamen parum præſtantior.

Plukenetii omnium primum approbari poteſt.

Breynii adhuc melior eſt, &

Kæmpferi omnium optima, tam qua ipſam figuram, quam qua totam fruticis deſcriptionem.

IV. LOCUS.

Creſcit, quantum adhuc notum, in *China* & *Japonia* tantum, ad latera collium & ad ripas inprimis fluviorum, aquæ tamen nec ſtagnantis, nec Solis nimii cupidus. A Canton usque ad Pechinum in China reperitur, quod mirandum. Urbs Pechini aequali a polo longitudine ac Roma diſtat, regiones vero Orientales Europæis noſtris longe ſunt frigidiores, adeo ut Romano-Catholici, Pechini obſervationes inſtituentes meteorologicas, frigus ibidem eſſe multo acerbius, ac Stockholmiæ, contendant. *Thea* in horto Academico, calorem quidem optime perferre videtur, tempore etjam hiberno, licet non intenſiſſimum,

cumque per æſtatem ſub dio terræ fuit commiſſa, æque ac reliquæ Indicæ arbores viguit, eam tamen frigori hiemis exponere nondum licuit.

V. PRÆPARATIO.

Folia ſunt hujus fruticis, quæ *Infuſum* conſtituunt *Theæ*, digitis, unum poſt alterum, decerpta, quoque juniora, eo etjam meliora, habita. Hæc eodem die, quo colliguntur, & adhuc recentia, ſuper laminas ferreas ſtrata, fornaci imponuntur calido, ut a fumo arceantur, cumque bene ſudare inceperint, manibus crebro circumvolvuntur & ſiccantur, cui negotio bene perficiendo, manus requirantur adſvetæ, neceſſe eſt. Qui in hac re plura legere cupiat, *Kæmpferi* adeat *Faſciculos Amœnitatum exoticarum. pag. 618 & ſeqq. Geoffr. Mat. med. 2. p. 276.* ubi etjam inſtrumenta huc pertinentia lectorem non fugiant. Fama plerorumque in ore eſt, Theæ folia in China prius infundi iterumque exſiccari, quam ad nos transportentur; rumor tamen hic, nullo nititur fundamento, & originem debere videtur Chinenſium mori, folia primæ collectionis antea infundendi aquæ fervidæ, quam fornaci imponentur exſiccanda. Hoc vero tanta peragitur celeritate, ut vix aquæ immerſa, rurſus inde extrahantur. Folia præparata optime includi & aſſervari debent, ne alienus quiſpiam odor ingratior eis accedat, quo minoris evadant pretii, quemque omnium facillime attrahunt. Notatu ſane dignum eſt, quod Chinenſes omnes colligant plantas ſuas officinales, cum adhuc ſunt tenellæ, noſtris vero in locis eas non niſi adultas. Pluribus abhinc annis, D:nus Præſes, è China huc allatam accepit officinam Pharmaceuticam, quæ tota quanta ex plantis eorum conſtabat officinalibus, ita tamen omnibus teneris collectis, & ante quam ne flores quidem ſe oſtendiſſent erumpendos, ut fieri nullo modo poſſet, eas determinaret. Ut medico mihi heic obſervare liceat, Pharmacopolia Chinenſium

ta-

talibus plerumque impletas eſſe ſimplicibus, & plantis ſimpliciſſimis, quæ ut ſpecifica ſuo cuique morbo enunciantur, adeo ut ægrotus, morbum, quo laborat perſpectum habens, eam ex officina illico quærat herbam, quam morbo illi norunt eſſe medentem, & manipulum inde acceptum, poſtea aquæ fervidæ infuſum, Theæ inſtar, hauriat. Tota itaque eorum Medicina eſt practico-Empirica, nulla fundata Theoria. Uſum quærunt, ad vires & modum agendi non attendentes. Medicamenta vero haec ſimpliciſſima, plurimorum ſeculorum experientia apud eos comprobata, Medicinæ noſtræ Europææ incrementum adderent ſane non minimum, ſi Medicus quisquam cordatus, Botanicæ ſimul gnarus, iter ad has gentes inſtituere vellet, eum in primis in finem, ut genera & ſpecies officinalium, & morbos in quibus adhibentur, ſibi familiares redderet; quod cuique Medico, de ſcientia ſua novis augenda inventis, maxime ſollicito, curæ eſſe debet.

VI. ORIGO.

Quo caſu *Thea* primum in Chinæ & Japonia in uſu eſſe coepit, mei nunc non eſt inſtituti explicare, potum hunc inde ab antiquiſſimis retro temporibus ibi fuiſſe receptum, dixiſſe ſufficiat. Narrationes nec de ſancto illorum *Darma* utpote fabuloſas, adferam, quibus, poſt centum aliquot annos nato Chriſto, eum potus inventorem fuiſſe, & fruticem ex ſuperciliis illius creviſſe ſtatuunt. Veriſimillimum eſt, neceſſitatem, primam hujus potus fuiſſe magiſtram. Etenim, aquam animadvertentes impuram, quam coxerunt, ſalubrioris reddendæ cauſſa, coctione fatuam fieri & inſipidam, variarum ei infundere folia plantarum, ut ſapidior pariter ac minus debilitans redderetur, variisque foliis expertis, ſaporem, & gratiorem & minus medicatum, ei conciliari a foliis Theæ, obſervarunt. Elegantiſſimus etjam, quo utebantur in

hoc infuſo propinando, modus, ſuis nempe vaſculis murrhinis pulcherrime pictis, non potuit non oculos irritare Europæorum, adeo ut non ſolum potum hunc guſtaverint, verum etjam ſecum ut præſtantiſſimum ad Europam tranſtulerint. Eum vero poſtea tanta aviditate fuiſſe receptum ab Europaeis, non eſt quod miremur; cum enim nemo noſtratum, præter mercatores, ad has ſint profecti regiones, unici operam navarunt, ut potum hunc Europæis inſinuarent nationibus, ad conſuetudinem, qua hæ gentes impetuoſe in alienis moribus imitandis rapiuntur, & ad lucrum ſibimet ipſis inde redundaturum, attendentes.

VII. ELOGIUM.

TULPIUS Medicus eruditiſſimus & Conſul Amſtelodamenſis, in primos fuit, qui anno 1641 orbi Europæo, talem Theæ notitiam communicavit, quam ipſe accepit. Verba ejus ſunt: *creditur nihil hac herba ſalubrius, cum ad vitam in ſeram ſenectutem prorogandam, tum ad impedienda quæcunque ſanitatis incommoda; creditur haec tollere calculum, laſſitudinem, &c. Somnum evidenter compeſcit, ut ſorbitiones hujus decocti aſſumentes, videas interdum integras noctes lucubrando conſumere, & devincere inexpugnabilem dormiendi neceſſitatem. Principes viri non detrectant herbam amicis decoquere; in palatiis eorum curioſæ aſſervantur ollæ, infudibula, tripodes, calices, &c. aliquot aureorum millibus redemta.*

JONCQUETUS Medicus & Botanicus Gallus, anno 1657 in *exlicatione ſtirpium*, ſummum Theæ tribuit elogium; *Herba*, inquit, *divina, nondum cognita C. Bauhini temporibus, creditur ſolis amor, in quam Ambroſiæ ſuccos ſic fundit ſalutares, ut qui hujus exhauſerint decoctum, eſt quod arbitretur ſibi ſenii pharmacum accepiſſe &c.* Virtutem poſtea potus Theæ ad cœlum usque extulerunt Medici, inprimis Hollandici, fundamenti loco ſubſtruentes Phyſiologiam, quam, maxime ſtabilem & certam eſſe, opinabantur.

bantur. Vitam, in circulatione Sanguinis conſiſtere, affirmabant, ideoque quo tenuior & dilutior ſanguis reddi poſſet, eò facilius etjam per minima vaſa & anaſtomoſes penetraret, (cujus Theoriæ adhuc apud plurimos invaluit error iſte popularis, ſangvinem ſpiſſum inſalutarem, tenuem vero ſalubriorem eſſe, etjamſi tota die obſervent viris maxime robuſtis ſangvinem ineſſe denſiorem, cachecticis & Leucophlegmaticis tenuiorem) quam ob cauſſam utilius etjam nihil eſſe poſſet, quam maſſam ſanguineam crebro diluere tenuiſſimo Theæ infuſo. Hinc BONTEKOE (Belga) *in der abhandlung von menſchlichen leben*, eo procedit temeritatis, ut *omnes* roget, *quotidie tantum, quantum hauriri queat, bibant, incipiendo ab octo vel decem vaſculis & pergendo quantum gula & ventriculus capere, & veſica iterum demittere queat, ſive mane, ſive meridie, ſive veſpere, ſive nocte id fiat.* WAL SCHMIDIUS aliud etjam hyperbolicum Theæ encomium tradit *in berichten von Theè*, quod eodem nititur fundamento. Ex dictis jam ſatis apparere exiſtimaverim, mirum non eſſe, potum hunc a tot tantisque viris approbatum, in initio blande fuiſſe receptum ab Europæis, eorumque benevolentiam conſecutum.

VIII. SUCCEDANEA.

Cum in initio *Thea* juſto majori pretio permultis viſa fuerit, in eo deſudarunt quamplurimi Europæi, ut folia plantarum quarundam indigenarum experirentur, an eadem ac Thea, pollerent virtute, ut commode Theæ loco ſubſtitui poſſent. Hæc Medici vocant *Succedanea*, quorum adhuc nulla placuerunt. *Simon Pauli*, Medicus & Botanicus Hafnienſis, folia nonnulla Theæ evolvens, ea figura & magnitudine cum noſtra MYRICA *Gale* (Fl. Sv 907.) convenire dixit, atque fruticem Theam eſſe audiens, ea non niſi folia hujus eſſe fruticis; contendit. In ſpeciali etjam opuſculo demonſtrare conatur, eandem

in

in Europa crefcere Theam, quam tanti pretii ab India ad nos transferri curamus, eamque antea coctam & ſiccatam, ut omne amarum & ſolidum extracta ſint, eundem non tantum præſtare uſum, quem Theam genuinam verum eandem plantam eſſe aſſeruit; in hoc vero eum fefellit opinio. Apud Noſtrates fuerunt, qui folia *Acaciæ ſilveſtris* ſeu PRUNI *ſpinoſæ* (Fl. Sv. 432.) pro ſuccedaneo Theæ habuerunt, alii folia ORIGANI *vulgaris* (Fl. Sv. 534.) aquæ fervidæ infuſa, iterumque exſiccata, Theæ prorſus eſſe ſaporis, aſſeruerunt; haud ita pridem, natione quidam Norlandus, foliola ſimſit *Rubi arctici*, (Fl. Sv. 448.) in modum Theæ adhibenda; quod vero ut aptiſſimum, omnium fere mentibus ſe in culcavit ſuccedaneum, eſt *Veronica*, a *Franzio*, in opuſculo pluries edito, quod *Veronicam* vocat *Theezantem*, celebris facta. Noſtræ VERONICÆ *officinali* (Fl. Sv. 12.) debitum non denego honorem, attamen eam pro potu quotidiano uſitatam, nimis eſſe ſtipticam & adſtringentem contendo; hinc etjam *Berolinenſes* in *ſuis actis* merito ſubſtituerunt ejus loco VERONICAM *Chamaedrym* (Fl. Sv. 18.) vel ut illa adhuc meliorem, VERONICAM *proſtratam*, ſi unquam mos ſemel receptus ratione & demonſtrationibus refelli poſſet. Omnia tamen adhuc in hunc finem fruſtra fuerunt tentata, orbis nihilo minus ſuo lætatur Theæ infuſo, quod non ſolum ab omnibus in Europa nobilioris conditionis, verum etjam ab infimæ ſortis hominibus, inter culinaria uſurpetur quotidiana, adeo ut tempore & matutino & ſæpe reſpertino ingurgitetur. In Europa autem tantummodo uſurpari, ne credas, reliquæ enim tres mundi partes ejus non ſunt expertes. In tota *India orientali*, in *Africa*, ad *Caput bonæ ſpei*, in *America*, *Mexico*, *Surinamo*, ad plagam mundi ſeptentrionalem, *Tornoæ*, immo per totum fere orbem, potus hic eſt receptiſſimus. Volentes, nolentes etjam profiteamur, oportet

tet nullum ex ſuccedaneis adhuc detectis, ſapore antecellere Theam.

IX. QUALITAS.

Potus, quem ex Thea præparamus, non eſt niſi ſimplex foliorum infuſum, aqua fervida extractum, cui poſtea aſſumendo, paululum Sacchari additur, ſæpe & Lactis, ut ſaporis fiat dulcioris. Vires, quibus hoc pollet infuſum, ſi rite cognoſcere velimus, diſtinctionem faciamus, neceſſe eſt, inter effectum Theæ 1:o in ſe *ſpectatæ*, 2:o cum *aqua calida*, & *ſaccharo*, *mixtæ*.

THEÆ, ſaltem ut ad nos transvectæ, *odor* per ſe parum eſt volatilis, ideoque hoc reſpectu non multum in nervos efficere videtur. *Sapor*, quem unanimi conſenſu Herbaceum vocant, debilis eſt, *ſiccus* herbaceus & ſtiptico mixtus, adeo ut pulvis Theæ, ſolutioni Vitrioli vel aquæ acidulari infuſus, mixturam tingat nigram. *Stiptica* haec Theæ proprietas, in cauſſa eſt, quod corroborans aliquo modo ſit & fibras exſiccans, & infuſum citius e corpore, quam aqua ſola, foliis non imbuta, evacuetur. Frequentius ſine lacte & ſaccharo hauſtum, eundem fere praeſtat effectum ac Decocta lignorum mundificantia, fibras reddendo anguſtiores & arctiores, quare etjam a Medicis ſub cohorte attenuantium medicamentorum comprehenditur. Hinc obeſis & pinguioribus maxime proficit, macilentis vero & exſuccis nocet, qui ex largiori hujus infuſi ingurgitatione, ſenſationem quandam moleſtam interne mox percipiunt. Hoc etjam comprobant *Hermanni* & *Grimii* obſervationes in India factæ, ſtrenuos Theæ potatores in Maraſmum tandem incurriſſe, docentes, quod de virtute Theæ attenuante & exſiccante, maximum eſt teſtimonium.

Theam, *Botanice* conſiderantes, mediam COLUMNIFERAS inter & TRICOCCAS inveniemus, Thea enim & *Camellia* adeo ſunt ſimiles, ut vix niſi flore & præſertim calyce diſtingui poſſint. Camellia & *Stevartia* eadem

dem junctæ ſunt affinitate, ac Stevartia & *Tilia*, has vero in ordinem Columniferarum eſſe referendas, inter alia ſuadent *Mollities*, *folia alterna*, *Stipulæ* &c. Altera autem parte tricoccæ, a reliquis tam diſtinctæ, ſibi vindicant Theam, quippe quam eodem charactere denotatam: *fructu tricocco.* Conjectura hinc facillime eſſet facienda; Theam prima creatione originem debere tricoccæ a Columnifera quadam fœcundatæ. Cum a poſteriore conſtet, plurimas Claſſium *Polyandriæ* plantas, magis minusve eſſe venenatas, id eſt, in ſe quidquam continere corpori haud facile aſſimilandum, ideoque naturæ inimicas, a priori etjam de Thea idem merito prædicatur. Multas vero dari plantas, tenellas innocuas, adultiores venenatas, experientia teſtatur. Sic URTICAM *dioicam* (Fl. Sv. 863.) vere in oleribus edimus; PHYTOLACCAM tempore verno in juſculis adhibent gentes ſeptentrionalis Americæ, media aeſtate lethalem, quid? quod & ipſum ACONITUM, quam primum e terra erupit, coquunt Medelpadi. (*Fl. lapp. p. 179.*) Par argumentandi ratio de Thea etjam valeat, quippe cujus folia recentiſſima & tenerrima mox fortiſſimam ſubeunt toſtionem, ut malignitas, ſi quæ eis ineſſet, hoc modo diminui queat. Exemplo hoc probabimus. Fortiſſima ſcimus purgantia, ut: GRATIOLA, ASARUM &c, diutius cocta, tantum diuretica evadere, omnem amittentia vim purgantem. Radix JATROPHÆ *Mandiuccæ*, omnium venenatiſſima, coctione ita ſuam deponit vim viroſam, ut panem ſaluberrimum poſtea ex illa conficiant Peruviani. Huc quoque accedunt narrationes Kæmpferi aliorumque, quæ, incolas ipſos non prius auſos Theæ foliis infuſum parare, oſtendunt, quam unius ſaltem anni habeant ætatem, ut de amiſſa eorum qualitate maligna, certi eſſe poſſint.

X. PROPINATIO.

AQUÆ, alterius partis Infuſi Theæ conſtitutivæ, heic

heic etjam qualitas venit conſideranda. Omne calidum, ſimul humidum, fibras flaccidas reddit & laxiores; ut in omnibus videre licet cataplaſmatibus externis. Aquæ frigidæ uſus, ventriculum & viſcera corroborat, cibi facit appetentiam, & evacuationes promovet; liquida e contra calidiora, ventriculum debilitant, appetitum proſternunt, excretiones impediunt. Digna ſunt *Plinii* verba, quæ afferantur: *Nullum*, inquit, *animal*, *præter hominem*, *calidos ſequitur potus*, *ideoque non naturales ſunt*. Bruta omnia animantia, *Equi*, *Pecora*, *Sues*, calidis nutriti cibis, ita delumbes fiunt & elumbes, ut vix incedere valeant. Romanæ olim gentes, thermopoliis ſuis ita fuerunt enervatæ, ut ab eorum uſu abſtinendum lege ſanxerint. Sed quid teſtimonio tam longinquo opus? Tabernarum enim *Coffeæ* quotidianos hoſpites, exſuccos videmus & infirmos. Plura quidem in hac re ſuppeterent dicenda, quæ jam præterimus, otio nobis facto ab Auctore Diſſertationis, ſub moderamine Praeſidis, de *fervidorum* & *gelidorum uſu*. Unicum tantum addam, Aquam calidam non ſolum vires magis adimere, verum etjam difficilius e corpore eliminari, ſi non folia adjicerentur Theæ, quæ urinam pellerent.

Saccharum infuſo additum, humores eorumque particulas acriores edulcorat, fibras facit laxiores, magnaque ex parte vim Theæ exſiccantem & attenuantem, conſumit, adeo ut potus cum ſaccharo hauſtus, multo ſit ſalubrior. Modus autem, etjam in ſaccharatis, reſpiciendus ſit, oportet, ne ſuo modo debilitent.

XI. VIRES.

Vires Theæ potus, a poſteriori expertas, paucis commemorare lubet.

Sitim exſtinguit, ſanguinem a ſordibus mundat, & in eo reliquos præſtat potus, quod acorem æſtivo tempore non facile contrahat. *Scorbuticis* proficit, ſalſum eorum ſangvinem abluendo, nec non *Sedentariis* & *Gulæ deditis*

 qui-

quibus maſſa ſanguinea, ex parco nimis motu & acido vini facta eſt impurior, maxime expedit. Quatenus infuſum, *urinam pellit*, *renes eluit*, *a calculo liberat.* A Chinenſibus ipſis inprimis laudatur in *Typhomania* & *Cataphora*, quæ vulgo Coma vigil & Somnolentum dicuntur, conſentiente *Hermanno in lap. lyd. 11* in *Convulſionibus*, etjam a Variolis & Morbillis, ſummis laudibus effertur hujus infuſum in *Eph. Nat. Cur. dec. 3. ann. 1. obſ. 16. 18.* Absque Saccharo & Lacte commendatur in *Somnolentia* & *Polyſarchia*, certe *emaciatis* absque lacte non convenit, uti nec *Diarrhœa* laborantibus, quamvis vulgo commendatur. Verbo ut omnia complectar: nullum hoc aptius datur vehiculum in medicamentis propinandis, nec forte alius quisquam potus magis in febribus placet, nullum hoc magis in expedito confici poſſe, ut taceam. Ut autem *omne nimium nocet*, ſic etjam immodicus Theæ uſus incommoda parit non numero leviora.

Cum omnibus calide aſſumtis liquidis, habet fervidus hic potus commune, quod *dentibus noceat*, etenim a nimio ejus uſu fiunt nigri, fragiles & carioſi. *Ventriculum* a frequente Theæ infuſo debilitari omnes conſentiunt, ut & *partus* reddi *difficiliores.* Feris ſaltem ſeptentrionalis Americæ gentibus, recentiori ævo & Thea recepta, tria haec innotuerunt incommoda, nunquam antea cognita, *dentes*, puta, *corruptos*, *ventriculi infirmitates* & *partus difficiles*, teſte Cl. Kalmio. Ante enim uſum Theæ, ſine multo doloris ſenſu, & ſolæ, aliorum ope non egentes, fœtus ſuos eniti potuerunt. In urbibus majoribus, ut Hamburgi, Amſtelodami, &c, nobiliores feminas, tantum non omnes, Potui Theæ per omnem fere diem indulgentes, *Leucorrhœa* laborare obſervamus. Medici hujus mali cauſam in nimio Theæ uſu ponunt, quam non abſonam judicent, qui Theæ vim debilitandi maximam cum otio conjunctam, perpenderint. In tribus, iisque diverſis

mor-

morbis, Theam noxiam pronunciant Chinenſes, in omnibus *Ophthalmiis*, in *Colica* & *Paralyſi*. Vir beatæ memoriæ *Boerhavius*, malum in Hollandia obſervavit frequens, apud veteres minus cognitum, quo, aegrotus in æſophago veluti tuberculum ſentit duriuſculum, continuum; in diſſectis cadaveribus, glandulas vidit quasdam obſtructas & ſcirrhoſas, quas, ita induratas, nimio adſcribit calido potui Theæ. Ceterum, in *Borborygmis*, *Anorexia*, *Cachexia*, *Hydrope*, & reliquis, a fibra debili, morbis exortis, officit. Tabaco apud plurimas nationes tam communiter recepto, in uſu etjam eſſe cœpit, quod, orientales gentes fumum Tabaci aperto ore accipientes, infuſum Theæ ſuperbibant, eum in finem, ut humores, quos evacuavit Tabacum, fluido hoc reſtituant, qui mos, in morbis utilitate non omni carere videtur.

XII. MERCATURA.

Cum apud nos Europæos jamjam ita obtinuit conſuetudo, ut *Thea* facta ſit luxuriæ merx, quæſtio non amplius erit de effectu & uſu illius, mos enim inveteratus rationibus nunquam mutari patitur. *Thea*, licet a remotiſſimis Indiis maximo pretio aqquirenda, tamen comparabitur, hinc naves a tota Europa quotannis ad Chinam mittuntur, ut *foliis Theæ*, *vaſis murrhinis* & *Serico* redeant onuſtæ. Recentiori autem ævo, plantationes Mori, & cultura ſericii in auſtrali Europa tantum ceperunt incrementum, ut tempus olim ſit futurum, quo nihili prorſus ſerici e China egeamus redimendi. Methodus etjam vaſa conficiendi murrhina haud ita pridem in Saxonia, Boruſſia, Gallia & patria noſtra ita evaſit exculta, ut forma & coloribus praeſtent Chinenſia vaſa. Folia vero Theæ adhuc ſibi unice vindicant Chinenſes Jucundum eſt viſu, Europaeos omnium ſapientiſſimos, alienas, inque America remotiſſimas, occupare terras, ibidem ſummo cum labore *argentum* effodere pretioſiſſimum, in hoc ad Eu-

ropam tranſportando, maximum incurrere diſcrimen, nec minori denique cum periculo, idem ad alteram terræ partem, Indiam orientalem, transferre, foliorum tantummodo fruticis cujusdam reportandorum cauſſa. Res omnes in China domeſticæ & utenſilia, ex argento dudum eſſent fabricata, niſi alimenta & operam, quam in Serico obtinendo iis ferunt incolæ Mogoliæ, puro compenſarent argento. Cæci hi Mogolenſes, theſauros ſuos omnes ante mortem in terram defodunt, eorum uſum in futura vita ſibi iterum concedi exiſtimantes, adeo ut illud ipſum argentum, quod ex unius terræ partis viſceribus effoditur, alterius rurſus committitur. Ætas forte ſit futura, qua, Princeps qvidam, Mogoliæ occupans imperium, illud iterum effodi & in Peruviam remitti curabit; *alternæ* enim *ſunt vices rerum.*

XIII. ADPORTATIO.

D:nus Præſes, qui hoc in *Itinere Weſtgothico p. 156.* fuſius explicavit, per viginti annos in id incubuit, ut Theæ fruticem in Europam & patriam inprimis transportandum curaret. Vicies ſemina ejus terræ commiſit, ſine tamen ullo ſucceſſu, quia plurima, effoeta & ad germinationem fuerunt inepta, quod in ipſa China ſæpiſſime contingit, adeo ut a quinque vel pluribus in unam terræ foſſam demiſſis, vix unum alterumve germinet. Ut maxime oleoſa, rancida etjam ſubito fiunt, quod non mirum, cum lineam æquinoctialem bis tranſeant. Deinde Profeſſorem *Gmelinum* p. m. rogavit, ut, cum agmine Moſcovitarum ad Chinam iter facientium, (*Caravanen*) ea transvehi ſtuderet. Hoc vero modo obtineri non potuerunt, etenim uno cuique Moſcovitæ, ad murum Chinenſem advecto, duo dentur Chinenſes, qui omnes ejus actiones obſervent, iter eorum præterea per biennium durans, ut taceam. Vivos tum a China cum navibus redeuntibus frutices comparari poſſe exiſtimavit,

in

in hoc vero jacturam fecit ſuæ opinionis. Unicum Theæ fruticem, a China in patriam redux D. Paſtor *Oſbeck*, cis promontorium Capitis bonæ ſpei traduxit, quem turbo, neſcio quis, ſubito ortus, de ſtega navis in mare dejecit. Commerciorum Conſiliarius *Lagerſtrôm* binos ad hortum Upſalienſem attulit frutices, per duorum annorum ſpatium optime vigentes; flores vero tandem erupti, aſtutiam prodiderunt Chinenſium, non Theam, ſed *Camelliam* fruticem eſſe oſtendendo; Theæ ita erant aſſimiles, ut oculos peritiſſimi omnium Botanici fallere poſſent, folia tantummodo latiora videbantur, & hoc a loco alieno profiſciſci fuit dictum. Opera poſtea fautoris cujusdam, unicus, ſumma cum difficultate, frutex Gothoburgum venit, in menſa vero cameræ navis anterioris (*Cajutan*) a nautis ad urbem diu deſideratam ruentibus, veſperi impoſitus, nocte a muribus nauticis miſerrime ita fuit laceratus, ut emoreretur. Honeſtiſſimo tandem & alacerrimo Navarchæ *Carolo Guſtavo Ekeberg* perſuaſor fuit D Præſes, ut ſemina recentia, mox ante navis e China diſceſſum, in ampulla terræ comitteret, quò, in itinere, poſtquam aequatorem tranſiverit navis, ante adventum Gothobürgi, germinarent. Hoc ei ita ſucceſſit, ut, navi Gothoburgum appulſa, omnes exortæ fuerint plantæ, quarum dimidia pars Upſaliam mox miſſa, in itinere periit, alteram ipſe huc adtulit 1763 die tertia menſis Octobris, cujus ſingulis adhuc plantis adhærebant tenelli cotyledones ſeminum; duæ harum adhuc laetæ creſcunt ſeque heic ſiſtunt conſpiciendas. In hortis Europæ, tantum non omnibus botanicis, frutex oſtenditur Theæ, (*Caſſine*) quem tamen inter & Theam genuinam, maximum eſt diſcrimen, nec in ullo horto botanico crevit, antequam huc fuit allatus.

In relatione quadam publica proxime præteriti menſis, Abbatum legimus Galloviuin, Theam a patria Chi-

na

m ſecum Triai um Gallorum adduxiſſe, eamque ut primo n Europa viſam Regi obtuliſſe, quem tamen honorem, ex antea dictis ; noſtratibus deberi conſtat.

Cum Thea intenſiſſimum frigus Pechini tolerare poſſit, quid obſtet, quo minus etjam noſtros ferret hiemes? Conterranea ejus, *Syringa vulgaris*, Climati noſtro, æque ac unquam Ceraſus & Prunus, adſveta eſt. Cum paucis, quos habemus, Theæ fruticibus, non licuit inſtituere experimenta, ſolicite enim ſunt curandi, ut propagines ſperentur, quibus tranſplantari queant. Si Theæ plantationes, ut poſſunt, excolerentur, poſt dimidiam tandem ſeculi partem, nihil plane lucri a foliis ſuorum fruticum exportandis, reportarent Chinenſes. Tempore, quo Coffea Arabum erat monopolium, totus fere orbis iis dedit tributum, quod, opera demum Conſulis Amſtelodami Witſeni, ceſſavit. Idem lucri damnum, toto ex pectore, optamus Chinenſibus, ut ſemel ab illorum tributo, liberemur.

TANTUM.

EXPLICATIO TABULÆ.

a. *Fructus immaturus.*
b. - - - *maturus.*
c. - - - *dehiſcens.*
d. *Semen.*
e. *Stamina.*
f. *Piſtillum.*

THEA *bohea*